

ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА У СУЧАСНІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

FOOD SECURITY IN A MODERN INTERPRETATION

Обґрунтовано, що продовольча безпека виступає однією з основних складових національної безпеки, так як гарантує громадянам своєї країни доступ до достатньої кількості якісних і безпечних продуктів харчування, та сприяє соціальній стабільності та зміцненню економічного потенціалу країни. Наведені фактори у своїй сукупності переконливо свідчать що нині, серед дестабілізуючих чинників продовольчої безпеки варто виділити наступні: економічні кризи, зміна клімату, політичні та соціальні бар'єри, стратегічна невизначеність, воєнні дії, що спричинили безліч викликів для вітчизняної економіки, зокрема для аграрного сектору України. Уточнено на основі вивчення праць вітчизняних вчених та аналізу нормативних актів поняття «продовольча безпека». Акцентовано увагу на необхідності розглядати дану економічну категорію як складову національної безпеки. Запропоновано власне уточнене визначення поняття «продовольча безпека».

Ключові слова: національна безпека, продовольча безпека, продовольча незалежність, продукти харчування, якість, безпечність.

It is substantiated that food security is one of the main components of national security, as it guarantees citizens of their country access to a sufficient amount of high-quality and safe food products, and contributes to social stability and strengthening the country's economic potential. Attention is drawn to the fact that when considering the concept of food security, it is worth starting with studying the essence of the concept of "security". It is noted that the most accurate and successful definition of "security" is as a state of protection of the vital interests of the individual, society and the state from internal and external threats. The above factors, taken together, convincingly indicate that currently, among the destabilizing factors of food security, the following should be highlighted: economic crises, climate change, political and social barriers, strategic uncertainty, and military actions, which have caused many challenges for the domestic economy, in particular for the agricultural sector of Ukraine. The purpose of the study is to substantiate its own refined definition of the concept of "food security" based on the analysis and generalization of scientific approaches. The work uses general scientific and special research methods: induction and deduction, analytical, logical, statistical and economic. In view of the goal, a review of the legislative framework was carried out, where "food security is defined as a state of the economy in which every citizen is guaranteed access to food, drinking water and other products, the quality, assortment and volume of which correspond to the physical and social development of the individual, ensuring health and reproduction of the country's population." An analysis of scientific works on ensuring food security shows that at the national and global levels, the development of approaches to interpreting and defining the concept of food security was largely due to changes in the standard of living of the population, scientific and technological progress, and modern challenges. The authors have clarified the concept of "food security" and proposed their own comprehensive definition of the concept of "food security". Attention is focused on the need to consider this economic category as a component of national security. The results of the study are of a scientific and practical nature and can be used by scientists in further research on the state of food security.

Key words: national security, food security, food independence, food products, quality, safety.

УДК 338.439.053(4/9)

DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.17-62>

Білоусько Т.Ю.¹

к.е.н., доцент,
Державний біотехнологічний університет
Головко О.І.²

аспірант кафедри економіки та бізнесу,
Державний біотехнологічний університет

Bilousko Tamila

State Biotechnological University

Golovko Oleksii

State Biotechnological University

Постановка проблеми. Значення продовольчої безпеки не можливо переоцінити, адже на сьогоднішній день у світі за даними Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (FAO) [1] понад 800 мільйонів людей голодують, тобто кожний одинадцятий житель світу та кожний п'ятий в Африці. Продовольча безпека, як важлива складова частина національної безпеки не менш значний вплив справляє і на інші її складові, а саме на соціальну, екологічну, виробничу, зовнішньоекономічну, політичну безпеку тощо.

Необхідність забезпечення продовольчої безпеки кожної країни пов'язана з тим, що саме споживання харчових продуктів є базовою людською потребою. Основним індикатором, що характеризує стан продовольчої безпеки в Україні, є добова енергетична цінність споживання, тобто забезпечення раціону людини основними видами продуктів і запас продовольчих ресурсів.

Для України питання гарантування продовольчої безпеки останнім часом внаслідок військової

агресії росії має особливе значення, оскільки у зв'язку із військовими діями, які відбуваються на її території суттєво зменшилось виробництво сільськогосподарської продукції і продовольчих товарів, а продовольче забезпечення населення країни знизилось до критично небезпечної межі [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Враховуючи складний та багатогранний характер поняття «продовольча безпека», значна кількість вітчизняних та зарубіжних вчених досить часто наголошують на неможливості запропонувати одне єдине визначення зазначеної категорії. Особливістю даного поняття є і те, що воно не є статичним, тобто його еволюція в залежності від рівня розвитку світової економіки, діяльності міжнародних організацій та інших, в більшій мірі, економічних та політичних чинників весь час зазнавала змін.

На самому базовому рівні продовольча безпека трактується, як здатність забезпечити доступ до достатньої кількості їжі для всіх людей.

¹ ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3890-3286>

² ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-0457-2088>

Але як глобальна проблема, продовольча безпека є складнішою, оскільки вона включає більше, ніж просто виробництво та розподіл їжі [3].

Схожий розширювальний підхід використав у своєму дослідженні Стадник М. Є., який розглядає продовольчу безпеку на національному рівні і зазначає, що «продовольча безпека це здатність держави, забезпечену відповідними ресурсами та потенціалом, незалежно від внутрішніх та зовнішніх загроз гарантувати населенню країни і кожному громадянину, доступність, якість та безпеку продуктів харчування і питної води в необхідному обсязі та асортименті за фізіологічних норм, що забезпечують фізичний та інтелектуальний розвиток особи та стабільний розвиток країни» [4].

Значна частина наукової спільноти вважає у своїх наукових працях основним у характеристиці продовольчої безпеки здатність держави гарантувати забезпеченість населення країни продуктами харчування. Так, Ковтун О. М вважає, що «продовольча безпека є обов'язком держави і складовою національної безпеки». Автор зазначає, що «продовольча безпека визначається як соціально-економічне та екологічне становище, за якого населення забезпечено безпечними і якісними основними продуктами харчування, що необхідні для раціонального харчування, тобто продовольча безпека – це здатність держави забезпечити громадянам доступ до якісних та корисних продуктів харчування» [5].

Досить ґрунтовною є думка Єрмоленка В. М., який зазначає, що «зміст продовольчої безпеки як комплексного соціально-економічного явища формують такі чинники: 1) продовольча незалежність держави; 2) якість і безпечність харчової продукції; 3) фізична доступність продуктів харчування для населення; 4) економічна доступність продуктів харчування для населення». Автор вважає, що «це чотири кити, на яких розміщується продовольча безпека як складна, інтегрована аграрно-правова категорія» [6].

Також звертає на себе увагу різноманітність підходів до визначення категорії «продовольча безпека» в залежності від масштабу або території її застосування. Так, якщо ФАО опікується продовольчою безпекою в масштабних світу, то Пушак Я.Я. в своїх наукових працях застосовує поняття регіон, вочевидь маючи на увазі певну територіальну одиницю держави зі схожими географічними та природними умовами [7].

Виділення раніше не вирішених частин загальної проблеми. Незважаючи на численні дослідження щодо питань присвячених продовольчій безпеці, нині вимагають оновленого переосмислення питання щодо вдосконалення конкурентоспроможного продовольчого комплексу здатного в умовах глобалізації виробляти якісну продукцію, забезпечувати потреби населення

у продуктах харчування та підтримувати належний рівень продовольчої безпеки держави.

Постановка завдання. Метою дослідження є формування авторського уточненого визначення поняття «продовольча безпека» на основі аналізу, порівняння та систематизації існуючих наукових підходів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема продовольства в усі часи була пов'язана з існуванням самої держави, тобто з проблемою її національної безпеки. Тому, однією з її основних складових виступає саме продовольча безпека, яка гарантує громадянам своєї країни доступ до достатньої кількості якісних і безпечних продуктів харчування, та сприяє соціальній стабільності та зміцненню економічного потенціалу країни. Продовольча безпека гарантує незалежність будь-якої держави, так як сприяє досягненню сталого соціально-економічного розвитку суспільства та його демографічному відтворенню [8].

До початку повномасштабного збройного вторгнення російської федерації на територію нашої держави на аграрний сектор економіки України припадало близько 20 % внутрішнього валового продукту та більше 40% загальних доходів від експорту. В аграрній сфері було зайнято 15% загальної чисельності населення України, а внутрішній ринок більш як на 80% був забезпечений продуктами харчування вітчизняного виробництва.

Поряд із цим у 2021 році на зовнішній ринок було поставлено близько 61 млн тонн зернових, олійних культур і рослинних олій, що еквівалентно річним потребам 400 млн людей [9].

Нині країна зіштовхнулася з багатьма викликами: глобальні кризи, зміна клімату, політичні та соціальні бар'єри, стратегічна невизначеність, зменшення доходів населення, та війна, яка спричинила блокування логістичних каналів збуту, замінування значної кількості посівних площ, частина яких, до того ж, знаходиться під окупацією, знищення сільськогосподарської техніки, складів, гідроспоруд тощо. Крім того, істотних змін зазнала структура споживання харчових продуктів населенням – як за видами продуктів харчування, обсягами їх споживання, так і за географічним принципом. Через міграцію населення відбулося скорочення фонду внутрішнього споживання, що підвищило конкуренцію у всіх сегментах внутрішнього споживчого ринку. На сьогоднішній день в Україні має місце зниження споживчої спроможності населення, зокрема щодо продовольчих товарів. Все це випробовує на міцність систему національної безпеки держави.

У Законі України «Про національну безпеку України» в останній редакції від 09.08.2024 р. зазначено, що «національна безпека України – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного

ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз» [10].

У теорії національної безпеки виділяють наступні її складові: державну, політичну, громадську, військову, кібербезпеку, інформаційну, економічну, екологічну, техногенну, гуманітарну, демографічну, енергетичну і продовольчу зокрема.

Тому, вважаємо, що визначення категорії «продовольча безпека» варто розпочинати з аналізу суті самого поняття «безпека», оскільки воно є основоположним у предметі нашого дослідження. Безпека належить до базових людських потреб. До поки людина не почувається безпечно, вона не може належним чином дбати про потреби вищого порядку – соціальні та духовні.

Так, сучасні вітчизняні та зарубіжні вчені звертають увагу на багатокомпонентний характер поняття «безпека», але в більшості з них її суть зводиться до «стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства, держави від зовнішніх і внутрішніх загроз» [11]. У тлумачному словнику української мови зазначено, що безпека, це «Стан, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує» [12].

У редакції науковців Національного інституту стратегічних досліджень України під безпекою у загальному плані також мається на увазі захищеність країни від наявних чи потенційно можливих загроз [13].

Тому, вважаємо, що найбільш точним і вдалим є визначення «безпеки» – як стану захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства й держави від внутрішніх і зовнішніх загроз.

Системним елементом загальної стратегії національної безпеки виступає продовольча безпека. Для України, яка відстоює свою незалежність у війні проти російської федерації, актуальною концептуальною основою продовольчої безпеки є та, що сформульована в Римській декларації ФАО 1996 р.: «Римська декларація про всесвітню продовольчу безпеку та План дій Всесвітнього продовольчого саміту закладають основи для різноманітних шляхів досягнення спільної мети – продовольчої безпеки на індивідуальному, сімейному, національному, регіональному та глобальному рівнях. Продовольча безпека має місце тоді, коли всі люди в будь-який час мають фізичний і економічний доступ до достатньої кількості безпечної та поживної їжі для задоволення своїх харчових потреб і харчових уподобань для активного та здорового життя» [14].

Враховуючи прогнози щодо переростання війни в Україні в багаторічний військовий конфлікт із постійним розширенням територій його дії з відповідними ризиками для населення, яке на них проживає, а також потенційним розгортанням військових конфліктів між світовими державами, що мають різні геополітичні інтереси, вважаємо, що при визначенні категорії «продовольча безпека»

необхідно робити акцент саме на захищеності населення країни під час виникнення відповідних загроз, що звичайно буде відходом від бачення, яке раніше пропонувалось фахівцями та дослідниками даної проблеми та було закладено в основу визначень, запропонованих міжнародними організаціями, в тому числі ФАО.

При цьому спробуємо уточнити та розширити наведені варіанти за рахунок використання нормативних визначень та акцентуючи увагу на необхідності розглядати дану категорію як складову національної безпеки, а також зазначивши основні механізми реалізації «продовольчої безпеки», як економічної категорії.

Отже, пропонуємо наступне комплексне визначення цього поняття. Продовольча безпека є складовою національної безпеки, що: 1) характеризується можливістю держави забезпечити стан захищеності продовольчих потреб населення в цілому та кожного громадянина зокрема від наявних чи потенційних загроз внутрішнього та зовнішнього характеру; 2) гарантує доступність, якість і безпеку продуктів харчування та питної води в необхідному обсязі відповідно до фізіологічних норм, які забезпечують збереження життя й здоров'я громадян країни; 3) створює умови для продовольчої незалежності країни шляхом забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки та формування необхідних продовольчих резервів.

Розглядаючи продовольчу безпеку як юридичну складову, зазначимо, що незважаючи на те, що доктрина давно визнає її невід'ємним елементом національної безпеки, законодавство не демонструє однозначності в цьому питанні.

Так, Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 року навіть в останній редакції станом на 16.07.2024 року не визначає категорію «Продовольча безпека», як складову національної безпеки [10].

Проте, вже в «Стратегії національної безпеки України», прийнятої рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року та затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020, було визначено, що дана Стратегія є основою для розроблення документів щодо планування у сферах національної безпеки і оборони, які визначатимуть шляхи та інструменти її реалізації, і в тому числі «Стратегії продовольчої безпеки».

На виконання реалізації «Стратегії національної безпеки України» Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 липня 2024 р. № 684-р було схвалено «Стратегію продовольчої безпеки України на період до 2027 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації». Згідно даної Стратегії «Продовольча безпека України» визначена, як складова національної безпеки і оборони України.

Стратегією передбачено, що вона розроблена для створення стійкої до загроз системи, яка дозволить забезпечити населення за рахунок власного виробництва та необхідного імпорту безпечними і якісними харчовими продуктами, враховуючи нормативи фізіологічної потреби організму людини в продуктах харчування та виходячи з їх хімічного складу та енергетичної цінності. У якості показника реалізації Стратегії виступає фактичне забезпечення фізичного і економічного доступу кожної людини до безпечних харчових продуктів у достатній кількості, створення умов для продовольчої незалежності країни, сталого розвитку аграрного сектору економіки.

Отже, зважаючи на законодавчі зміни у правовому полі системи продовольчої безпеки та виклики сьогодення питання покращення її стану набувають ще більшої ваги, зокрема: припинення бойових дій та розмінування сільськогосподарських угідь; завершення процесу земельної реформи; активне залучення інвестицій і кредитування агропродовольчого сектору; узгодження стандартів і процедур сертифікації відповідно до світових вимог; збільшення економічної доступності багатьох товарів продовольства для населення; стимулювання виробництва органічної продукції; вирішення питань пов'язаних із фінансовим, матеріально-технічним, кадровим, наукового та інформаційно-консультативним забезпечення аграрної сфери.

Висновки. Надійне забезпечення населення країни продовольством та збереження її ресурсних можливостей має стратегічне значення і є важливим напрямом державної політики, оскільки від цього залежить не лише продовольча, а і національна безпека України.

Зважаючи на воєнний стан, в якому нині перебуває країна, та з урахуванням аналізу наведених вище положень законодавчих документів дослідження суті продовольчої безпеки було розпочато з аналізу поняття «безпека», яке на думку вітчизняних і зарубіжних вчених носить багатокomпонентний характер, проте в цілому його суть зводиться як стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз. Такий підхід дав можливість глибше зрозуміти зміст категорії «продовольча безпека» та обґрунтувати комплексне авторське бачення зазначеної економічної категорії.

Вважаємо, що в сучасних умовах забезпечення продовольчої безпеки вимагає системного підходу, що охоплює як стратегічні рішення на рівні держави, так і ефективну взаємодію на міжнародному рівні. Вирішення даної проблеми можливе за умови комплексного врахування економічних, соціальних, політичних, екологічних чинників, які здатні впливати на продовольчу систему як України так і світу в цілому.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. У світі голодує понад 800 мільйонів осіб – доповідь Всесвітньої продовольчої програми. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3557635-u-sviti-golodue-ponad-800-miljoniv-osib-dopovid-vsesvitnoi-prodovolcoi-programi.html>
2. Баранов С.О. Продовольча безпека як елемент системи національної безпеки України. *Серія: Право*. 2024. № 4 (86). С. 233–242.
3. Антощенкова, В., & Семперович, І. (2024). Основи глобального продовольчого забезпечення. *Економіка та суспільство*, (59). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-26>
4. Живко З.Б., Даниленко Н.Б., Стадник М.Є. Продовольча безпека України: теоретико-аналітичний огляд. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2019. Том 30 (69). № 6. С. 15–21.
5. Ковтун О.М. Виклики і загрози продовольчій та екологічній безпеці, викликані збройною агресією російської федерації проти України: національно-правовий та міжнародний аспекти. *Збірка матеріалів та тез доповідей учасників Дискусійної панелі VI Харківського міжнародного юридичного форуму* (м. Харків, 07 жовтня 2022 р.) / за ред. Т. В. Курман, В. П. Станіславського. Харків : Юрайт, 2022. 128 с.
6. Єрмоленко В.М. Актуальні питання систематизації законодавства про продовольчу безпеку. Сучасні проблеми систематизації екологічного, земельного та аграрного законодавства України: зб. наукових праць круглого столу (18 березня 2011 року). Київ : ВГЛ «Обрії», 2011. С. 113–119.
7. Пушак Я.Я. Продовольча безпека та шляхи її забезпечення. *Науковий вісник Ужгородського університету: Серія: Економіка*. Ужгород : УжНУ «Говерла», 2011. С. 110–114.
8. Пустовіт Ю.Ю. Продовольча безпека як складова національної безпеки. *Публічне право*. 2023. № 3 (51). С. 56–65.
9. Про схвалення Стратегії продовольчої безпеки України на період до 2027 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/684-2024-%D1%80#Text>
10. Закон України. Про національну безпеку України. Редакція від 09.08.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
11. Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua>
12. Публічний електронний словник української мови. URL: <http://ukrlit.org/slovnyk/%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D0%B0>
13. Національна безпека України: стратегічні пріоритети та шляхи їх реалізації: матеріали «круглого столу» / за заг. ред. О.В. Литвиненка. Київ : НІСД, 2011. 64 с.
14. FAO. Rome Declaration on World Food Security. World Food Summit Plan of Action. World Food Summit. Rome, Italy. URL: <https://www.fao.org/3/w3613e/w3613e00.htm>
15. Указ президента України № 392/2020. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>

REFERENCES:

1. U sviti holoduie ponad 800 milioniv osib – dopovid Vsesvitnoi prodovolchoi prohramy [More than 800 million people are hungry in the world – a report by the World Food Program]. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3557635-u-sviti-goloduie-ponad-800-miljoniv-osib-dopovid-vsesvitnoi-prodovolchoi-programi.html> (accessed April 22, 2025)
2. Baranov S.O. (2024). Prodovolcha bezpeka yak element systemy natsionalnoi bezpeky Ukrainy [Food security as an element of the national security system of Ukraine]. *Seriia: Pravo*, № 4 (86). S. 233–242.
3. Antoshchenkova, V., & Semperovych, I. (2024). Osnovy hlobalnoho prodovolchoho zabezpechennia [Fundamentals of global food security]. *Ekonomika ta suspilstvo*, (59). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-26>
4. Zhyvko Z.B., Danylenko N.B., Stadnyk M.Ie. (2019). Prodovolcha bezpeka Ukrainy: teoretyko-analitychnyi ohliad [Food security of Ukraine: theoretical and analytical review]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriia: Ekonomika i upravlinnia*. Tom 30 (69). № 6. S. 15–21.
5. Kovtun O.M. (2022). Vyklyky i zahrozy prodovolchii ta ekolohichnii bezpetsi, vyklykani zbroinoiu ahresiieiu rosiiskoi federatsii proty Ukrainy: natsionalno-pravovyi ta mizhnarodnyi aspekty [Challenges and threats to food and environmental security caused by the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine: national legal and international aspects]. *Zbirka materialiv ta tez dopovidei uchasnykiv Dyskusiinoi paneli VI Kharkivskoho mizhnarodnoho yurydychnoho forumu (m. Kharkiv, 07 zhovtnia 2022 r.) / za red. T. V. Kurman, V. P. Stanislavskoho*. Kharkiv: Yurait, 128 s. (in Ukrainian)
6. Iermolenko V.M. (2011). Aktualni pytannia systematyzatsii zakonodavstva pro prodovolchu bezpeku [Current issues of systematization of food safety legislation]. *Suchasni problemy systematyzatsii ekolohichnoho, zemelnoho ta aharnoho zakonodavstva Ukrainy: zb. naukovykh prats kruhloho stolu (18 bereznia 2011 roku)*. Kyiv: VHL «Obrii», S. 113–119. (in Ukrainian)
7. Pushak Ya. Ya. (2011). Prodovolcha bezpeka ta shliakhy yii zabezpechennia [Food security and ways to ensure it]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriia: Ekonomika*. Uzhhorod: Vydavnytstvo UzhNU «Hoverla», S. 110–114.
8. Pustovit Yu.Iu.(2023). Prodovolcha bezpeka yak skladova natsionalnoi bezpeky [Food security as a component of national security]. *Publichne pravo*. № 3 (51). S. 56–65.
9. Pro skhvalennia Stratehii prodovolchoi bezpeky Ukrainy na period do 2027 roku ta zatverdzhennia operatsiinoho planu zakhodiv z yii realizatsii [On approval of the Food Security Strategy of Ukraine for the period until 2027 and approval of the operational plan of measures for its implementation]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/684-2024-%D1%80#Text> (accessed April 2, 2025)
10. Zakon Ukrainy. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy. Redaktsiia vid 09.08.2024 [Law of Ukraine. On National Security of Ukraine. Edition dated 09.08.2024]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (accessed April 12, 2025)
11. Velyka ukrainska entsyklopediia [Great Ukrainian Encyclopedia]. Available at: <https://vue.gov.ua> (accessed May 2, 2025)
12. Publichnyi elektronnyi slovnyk ukrainskoi movy [Public electronic dictionary of the Ukrainian language]. Available at: <http://ukrlit.org/slovnyk/%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D0%B0> (accessed May 14, 2025)
13. Natsionalna bezpeka Ukrainy: stratehichni priorytety ta shliakhy yikh realizatsii: materialy «kruhloho stolu» (2011) [National Security of Ukraine: Strategic Priorities and Ways to Implement Them: Materials of the Round Table]. / za zah. red. O. V. Lytvynenka. Kyiv : NISD, 64 s. (in Ukrainian)
14. FAO. Rome Declaration on World Food Security. World Food Summit Plan of Action. World Food Summit. Rome, Italy. Available at: <https://www.fao.org/3/w3613e/w3613e00.htm> (accessed April 15, 2025)
15. Ukaz prezidenta Ukrainy №392/2020. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 14 veresnia 2020 roku «Pro Stratehiiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy» [Decree of the President of Ukraine No. 392/2020. On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated September 14, 2020 “On the National Security Strategy of Ukraine”]. Available at: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (accessed May 8, 2025)